

החינוך והמנהל

מצוות הפרשה במשנתם של רבותינו 'החינוך' וה'מנהל' חינוך

בסייעתא דשמיא
גלין פ"ד | שנה ד' | פרשת בא, ו' שבט תש"פ
עובדות ומעשיות, פלפול והלכה
סובבים והולכים סביב מצות השבוע
במשנתם של רבותינו החינוך והמנהל חינוך
מוגשים בשפה ברורה ונעימה
והשבוע סביב: מצוות פדיון פטר חמור

בקיצע'ר

תמצית המצוה דלוי מתוך ספר החינוך

מצות פדיון פטר חמור

מצוה כ"ב

המצוה: לפדות ולד חמור זכר הנולד ראשון מאמו שהוא פטר רחמה בשה (או שוויז), ולמוסרו לכהן.

המקור: בפרשתנו, פרשת בא מצוה השי"ת למשה רבינו לצוות על ענין בכורות: "וידבר ד' אל משה לאמור: קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובהמה לי הוא!" והוא הציווי הכללי שכל הבכורות הן באדם, הן בהמה הטהורה יהיו קדושים לכהנים, ושעל בעלי בכורי החמורים לפדות אותם תמורת שנה, ולמוסרם לכהן. ואכן כך מצווה משה רבינו בהמשך הפרק (יב - ג): "והעברת כל פטר רחם לד' וכל פטר שגור בהמה אשר יהיה לך הזכרים לד': וכל פטר חמור תפדה בשה ואם לא תפדה וערפתו, וכל בכר אדם בבניך תפדה!"

הטעם: הבכורות כולם, הן האדם, הן בהמה הטהורה והן מהחמורים בהמה הטהורה שייכים באופן רעיוני לכהן, ולא לאדם המגדלם. וזאת משום הטעם שכותב רבינו החינוך במצוה י"ח - מצות קידוש בכורות בה"ל: "משורשי מצוה זו, שרצה ד' לזכותינו לעשות מצוה בראשית פרינו, למען דעת כי הכול שלו, ואין לו לאדם דבר בעולם, רק מה שיחלק לו השי"ת בחסדיו. ויבין זה בראונו כי אחר שיגע האדם כמה יגיעות וטרח כמה טרחים בעולמו והגיע לזמן שעשה פרי, וחביב עליו ראשית פריו כבבת עיניו, מיד נותנו לקב"ה ומתרוקן רשותו ממנו ומכניסו לרשות בוראו!

ועוד, לזכור הנס הגדול שעשה לנו השי"ת בבכרי מצרים שהרגם והצילנו מידם!"

ובהערות 'מכון ירושלים' (ג) שם מביאים המה את לשון המורה נבוכים "הוא ליתן ראשית כל דבר לד', לחזק מידת הנדיבות ולמעט תאוות המאכל וקניית הממונ!"

שכבר בראשית דרכו של האדם, הן בהולדת ילדיו והן בהגדלת עדרי בהמותיו יזכור שמד' הכול, וכל אשר בעולמינו אך שלו הוא!

מצוה זו נוהגת: בכל מקום ובכל זמן, לבעלי החמור הישראליים, בין זכרים בין נקבות. אך כהנים ולוויים פטורים ממצוה זו.

ספרי היסוד העוסקים במצוה זו: גמ' ומשינות מסכת בכורות פרק א', רמב"ם: ספר המצוות - עשין פ"א. בידו החזקה - הלכות ביכורים פרק י"ב, טו וש"ע יורה דעה סימן שכ"א.

מהיחודיות במצוה זו: רק על החמור נצטוונו במצוה זו, ולא על אף בהמה טמאה אחרת! ראה מסגרת נפרדת.

עצה טובה קמ"ל: להתחזק בכל כוחותינו ביסוד זה, שכל אשר בידינו. בין עמלנו עליו, בין הגיע מעצמו, הכול מהקב"ה הוא. אשר הוא ממלא כל עלמין. יודע הכול והכל שלו!

תובנה יסודית באמצע הלילה...

אני שאך עולם השקר הוא, ולכן נצבע המעמד לפי הכסף שבאמתחת. כאשר ככל שהכיס רחב יותר, מעמדך איתן ויציב יותר והיך מקבל שירותים מיוחדים אשר אין לאחרים.

אך אצל הרבי, לא חשבת על כך. הן הגעית אל הרבי בחושי שקיטונו של הרבי הוא כעין חדר שנתלש מעולם האמת, וכי אצל הרבי לא הכסף הוא שיענה את הכול, כי אם חי הרוח והתורה. ואילו עתה רואה אני שלא. שגיתי באשליות. אף אצל חצר הרבי, החומר והמצלצ'ן תופסים מקום של כבוד, עד שדחו ליהודי אומלל כמוני, העיקר שהיהודי העשיר עם כיסיו התפוחים ולחיי מודשני העונג יכנס לפני! וכי זהו הצדק? וכי אף אצל הרבי השתרשו מוסכמות שקריות אלו? תהה בכאב לנוכח ההשפלה.

הרבי הביט לעברו ברחמיאות, כשהוא מבין לליבו השותת.

אך מהרה החל להסביר לו ולהעמידו על טעותו. בכך שכל זה שהורה להקדים את כניסת העשיר אליו מקודם, היתה בגללו! משום שהבחין בו בחדר ההמתנה, הבחין בו והבחין בעניותו. אך מכיוון שידע שהמגירה בשולחנו ריקה היא מכסף, באשר פוזרו המה לעניים קודמים, על כן הורה להקדים את כניסת העשיר, כדי לדרוש ממנו כספי צדקה "ולמחר לתת לך", הושיט הרבי צ'ק שמן יהודי שעמד עדיין בפה פעור!!

בהבינו שממעשה זה נוכל ללמוד לחיי העולם הזה בכלליות, אשר לפעמים נראה שמאורעות מסויימים רעים לנו ביותר, אך בשום דרך אין אנו יכולים לדעת הכול. כאשר יתכן שהרבה פעמים שהמאורע אשר נראה כתכלית הרע לנגד עינינו הוא מקור הטוב והיושר, רק שהם מסובבים בערפל לבד! וכמעשה זה!

תובנה יסודית באמונת ד' תדיר!

נחזור לסיפורינו המרתק.

הגבאי מוסר לחיים שאול שהרבי עומד על כך שיעביר בשעה זו דווקא את כל הסכום. "טוב", נכנע חיים שאול למול בקשה מפורטת כל כך של רבו הנערץ. "אך כיצד אעביר עתה את הסכום שעה שעטוי אני עתה בבגדי לילה, ואין באפשרותי להגיע עמם אל הרבי..." הגבאי בתגובה הורה לו להניח את סכום הכסף בתיבת הדואר, כאשר שליח מטעם הרבי יעלה ויבוא ליטול את סכום הכסף ולהעבירו את הרבי.

חיים שאול מיהר לבצע את אשר הטיל עליו הרבי. נטל מיד סכום מזומנים עצום, עטפו בנייר רך כמשי, ובהזירות הפקידו בתוך תיבת הדואר, כדי שרבו יוכל לקבלו ולהשתמש בו לפעול גדולות ונצורות.

חיים שאול חש אחרי כן סיפוק עצום, בכך שאף באמצע הלילה זכה לקיים מצות חכמים ולשגר סכום כסף עצום אל הרבי כדי שיוכל להמשיך בפיוור הצדקה והחסד. ברוב התרגשותו ובתחושת עשייה אדירה מיהר לטפל אל הרבי ולהתעניין האם הכסף אכן הגיע לידיו, הרבי ענהו בחיוב ואף הודה לו על התרומה. עתה אוד חיים שאול עור, וכשתחושת סיפוק נלווית אל קולו שאל את הרבי: "מה עוד אוכל לעשות בציווי הרבי למען קוב"ה ושכינתיה? מוכן אני לעשותו אף באמצע הלילה! מה עוד אוכל לפעול?"

כאומר: עשיה אדירה גוררת עשיה אדירה, לכן 'מה עוד אוכל לפעול בעת כזאת!' לתשובה הבאה לא ציפה.

הרבי ענהו כך: "אם רצונך להוסיף לעשות עוד עשייה לשם קוב"ה ושכינתיה בלילה זה, עצתך לך היא כך: עמוד בסלוןך אשר בביתך ופרוש ידיך כלפי שמיא ואמור בקול רם וגדול עם אמונה עצומה: 'רבונו של עולם, יודע אני שעדיין לא עשית עבודך מאומה!'

כך. לא פחות ולא יותר. עמוד ואמור, והאמירה תביא לאמונה, שאף שהתאמצת עתה לגייס סכום כסף זה גדול באמצע הלילה, בכל זאת כלפי שמיא עדיין לא החילות לבצע שום מעשה טוב!

שכן אין גדול כאלוקינו ואין צור כמוהו, וכל מעשה שרק נעשה מתגמדת לעומת עוצמתו וגודל כוחו של הקב"ה, שאין לנו הבנה בו. כך שעל אף התאמצותך לא פעלת עדיין מאומה! אמור נא זאת והיא תועיל לך ביותר בהמשך הדרך!" סיים הרבי.

רבינו החינוך מסביר שענין קידוש הבכורות, הן של האדם והן של הבהמות, הוא כדי להקחות את הגאווה שבקרבנו, ואת עיוורון החושים שיתכן שניתקף בו לנוכח הצלחותינו בעיני העולם הזה.

ולכן ציוונו בוראנו שמיד עם ראשית הצלחותינו, עם הבכור שנולד, או הבהמה הבכורה הנולדת, נעבירנו לרשות הקב"ה, ע"י כוהני הקדושים, כדי להדגיש בליבנו כשכל הצלחותינו אינן משלנו! כל הצלחותינו ופעולותינו אך משל שמיא הם. ולשם הם שייכים!

לד' הארץ ומלואה!

קריית טאהה, קנדה.

השעה 2:00 לפנות בוקר.

ר' חיים שאול הגביר גם את שנתו שנת ישרים, כאשר אף אם יודעים אנו ש'מרב ננסים - מרבה דאגה', הרי שלא ללילה הזה התכוונו. שכן בלילה זה הם חיים שאול, מעשיריה הבולטים של קנדה, את שנתו באין מפריע. חלומות באו, חלומות הלכו, וחיים שאול בתוך גם את שנתו, אגור כוח לקראת יום המחרת, למלא את יומו בעשיית מעשים טובים ככל האפשר, ולהשתדל לעשות מלאכתו ארעי ותורתו קבע!

פתע נקרעה הדממה.

צלצול טלפון חד החל לנסר באוויר כצפירות עולות ויורדות. חיים שאול התעורר בבעתה. מי הוא זה ואיזה הוא המפריע עתה לתנומתו המבריאה. משפסק הצלצול הניח חיים שאול את ראשו שוב על הכרית ושקע בתוכה ואל תוך חלומותיו המתוקים. כאשר מבין ערפלי מחשבות שנתו הרגיע את עצמו, שבטח טעות אנוש התרחשה, והטלפון יצלצל בשעה לא שעה, בשל הבדלי השעות בין המדינות והיבשות של הטועה האומלל.

אך לא.

לא עברו רגעים מועטים. והטלפון מצלצל שוב בקולי קולות.

עתה הבין חיים שאול שאין כאן שום טעות. וכי יש כעת אחד מברואי העולם שמתעקש לדבר עמו דווקא עתה, בשעות הקטנות של הלילה, שעה שהוא שקוע בשניתו והוא מצוי בפלנטה אחרת לגמרי.

מחשבות שונות החלו להתרוצץ במוחו הקודח משינה. האחת גרועה מחברתה, 'מי יודע', חשב, 'אולי רוצים לבשר לי על אובדן כסף רב? אולי?' כשמצחו חרוש קמטים ממשבשות אלו מיהר חיים שאול להרים סוף סוף את הטלפון. מן העבר השני היה קול מוכר אמנם, אך לא מספיק מוכר בשביל לזהות מי המתקשר. כאשר האפשרות שמא בשרה קשה מנשוא רוצים לבשרו כעת ירדה מעל הפרק במוחו הקודח באופן מידי.

היה זה קולו של הגבאי של הרבי הרה"ק רבי משולם פייש צוק"ל מטאהש שהסתלק מעימנו זה עתה בשנת תשע"ה. קולו היה יציב ובטוח, וללא גינונים מיותרים פתח בדבריו: "הרבי, זקוק עתה לסכום של עשרים וחמשת אלפי דולרים לצורך דחוף מאוד, והוא ביקשני ליצור עמך קשר, ולזכותך בנתינת סכום זה לעשיית תורה וחסד!"

עיני חיים שאול התעגלו מתדהמה. עתה באמצע הלילה צריך הרבי לסכום כסף כה גדול!?

"וכי הדבר כה נחוץ עתה באמצע הלילה, שעה שמחוגי השעון מראים על השעה שתיים לפנות בוקר?" שאל לתוך האפרכסת את הגבאי. אך הגבאי היה נחרץ. "אין אפשרות להכות עד שיארוה חיים. הרבי מבקש שגייסי דווקא עתה בשעה זו את כל הסכום כולו!"

חיים שאול הסתמך באופן מוחלט על שיקול דעתו של הרבי.

הן גדול עזרתו וחסדו עם הבריות היה ידועים בכל קצוות תבל. האיך שכל צרה של יהודי בכל מקום שהוא, נגעה לליבו כאילו היתה זו צרתו הפרטית. וכל מועקה של כל אדם אשר בשם ישראל יכונה, מנותבת היתה ישר לפתחו.

כאשר אם בגודל פזרונו לצדקה אנו עוסקים, אין אנו יכולים להימנע לפרוץ לתוך הסיפור המרתק שאנו גוללים זה עתה עם סיפור אחר ונוסף אשר לקחו מאלף ביותר, ומספרו המשיפע החסידי מלהיב הנשמות הרה"צ רבי אלימלך בידרמן שליט"א.

וסיפור זה ממחיש יותר מכל את הערפל הכבד הישור בימינו, שבשל כך נדמה לנו לעתים שמאורעות שונים אינם טובים בעינינו, מה שבאמת אינו נכון, באשר כל אשר ד' עושה עימנו אך לטובה הוא עושה תדיר, לפעמים מתגלית טובה זו מיד. לפעמים לא. אך תמיד לטובה הוא!

היה זה בשעות הערב של לילה אחד. כאשר חדר ההמתנה לפני חדרו של הרבי היה עמוס פנים אשר ביקשו להיכנס אל הרבי לקבל את ברכותיו ואת עצותיו הקדושות. בין הממתנים היה אף יהודי מירי נפש מארץ ישראל אשר הפליג לקנדה כדי לחזר על הפתחים, בשלי עתה הרבה. הרבי אף ביהודי זה.

אך בהגיעו תורו של היהודי הורה הרבי לגבאי שלא יכניסנו עתה, אלא יורה לבא אחריו להיכנס. היהודי הבא בתור היווה את ההיפך הגמור מהיהודי הארץ ישראלי. עשיר היה. משופע במזומנים רבים. מה שמסמל את ההיפך מעניות, ואך טוב וחסד ורופים אחיו תדיר!

העני הירושלמי רתח מזעם, ובהיכנסו אל הרבי לא היה יכול לעצור בעד כאב הלב ששתת ממנו לנוכח מה שנעשה לו, באומרו אל הרבי: "אכן העולם הגדול יודע

המנחה

מתוך המנחת חינוך,
ערוך ומבואר בשפה השווה לכל נפש

למי הזכות לפדות את החמור?

מצוה מן התורה לפדות את בכור פטר החמור בשה, ולמסור שה זה לכהן. ככתוב בתורה הקדושה: (שמות יג, ג): "וכל פטר חמור תפדה בשה!"

א. בפשטות מוטלת מצוה זו על בעל החמור לעשותו בראשונה. אך גם אדם אחר יכול לפדות את החמור, כמפורש במסכת בכורות (יא): "אמר רבי שישבי אמר רב הונא: 'הפודה פטר חמור של חברו, פדיונו פדוי.' (ובוודאי מיירי שלא מדעת חבריו, שכן אם מיירי שנטל רשות מחברו לעשות מצוה זו, וחברו מינהו לשליחותו, ודאי מעשהו קיים מכוח היתרו של בעל החמור, וקיימו לן 'שלוחו של אדם - כמומו'. אלא ודאי מיירי שלא נטל קודם רשות מבעל הבית, ומכ"מ מעשהו קיים. וראה עוד לקמן מדברי התוס' במסכת בבא קמא.)

ב. ויש לדון בטעמו של דבר, למה אכן מעשהו קיים ופדיונו פדוי, הרי לכאורה מצוה זו שייכת לבעל החמור בלבד וכיוון שניחא ליה לאיניש למיעבד מצוה בעצמו ולזכות בשכרה, אולי הפודה פטר חמור אף ייחשב כגונב מצוה לענין תשלום עשרה זהובים שכר מצוה לבעל החמור... ולמה חשיב פדיונו פדוי.

ג. ומצינו ב' דעות בענין, למה אכן יכול אדם אחר שאינו בעל החמור לפדות את החמור. ונביאם אחת לאחת.

ד. אך מקודם נפליג למסכתא אחרת, מסכת נדרים שמה, שם מתעמקים בחכמי הגמ' בענייני תרומה, כשהגמ' שם מבררת: 'התרום משלו על של חברו, צריך דעתו (של חברו) או לא?' ומפרטת הגמ' את ספיקתה: 'מי אמרינן כיון דזכות הוא לו (לתרום את גורנו) לא צריך דעת. או דילמא, מצוה דליה היא, וניחא ליה למיעבדה!'

היינו שספיקת הגמ' היא בגדר הזכיה בתרומה, האם מכיוון שסו"ס רוצה ובעו"ב שיתרמו את גורנו, לכן נחשב הרמת התרומה כזכות גמורה בשבילו, וכיוון דליימו לן 'זכין לו לאדם שלא בפניו' נעשה המזכה כאילו הוא שלוחו של בעל הבית מכוח כלל זה, ולכן תרומתו תרומה. ויש לומר מוצד שני, הרי אין זה זכות גמורה. מאחר ש'מצוה דליה היא וניחא ליה למיעבדה', ולכן יש מקום לומר שאינו נעשה שלוחו לתרומה, באשר יש בו גם קצת חובה!

וחכמי הגמ' נשארם בתמייה ואבעיזו, אי השליח יכול לתרום שלא מדעת בעה"ב, או לא.

ה. והנה לכאורה אפשר להוכיח מסוגית הגמ' בבכורות שיכולים לתרום שלא מדעת בעה"ב, דכמו דחזינן בפדיון פטר חמור, הדפודה פטר חמור בלא רשות בעליהם פדיונו פדוי, אך הוה הדין גם בתרומה!

ו. התוס' (שם ד"ה הפודה) מרגישים בהשוואה זו, אך הם דוחים אותה על הסף במילתם אלו: "לא דמי לתרום משלו על של חברו דאיבעי לן פרק אין בין המודר (נדרים לו): אם צריך דעת, דהתם (גבי תרומה) הא כתיב 'גם אתם' - לרבות שלוחכם', ובעיני מה אתם לדעתכם אף שלוחכם לדעתכם, אבל הכא לא כתיב בעליהם!"

היינו ששוני גדול בין יש תרומה לפדיון פטר חמור, בכך שבפדיון פטר חמור עצם הפדיון אינו חייב על הבעלים עצמם, אך גם על אדם אחר מישראל יכול לפדותו. בשונה מתרומה המוגדרת כחייב גמור על הבעלים בלבד, וכל עצם הענין שיכולים לתרום הוא אף מכוח שליחות וזכה שנפקינן מהפסוק 'גם אתם', ולכן יש מקום לומר שבתרומה צריך דעת בעלים באשר היא שייכת לבעלים, בשונה מפדיון פטר חמור שהיא שייכת לכל ישראל, ולכן אין ראייה שמעלתא דבכורות לא כפדיון פטר חמור הגמ' בנדרים.

ז. בדברי התוס' אלו צף יסוד חדש שהוא חידוש עצום, בכך שאם עד עתה חשבנו שעל בעל החמור לבדו מוטל מצוה זו, באים התוס' ומגדירים מחדש מצוה זו 'הכא לא כתיב בעלים', שמצות פדיון פטר חמור אינו מוטל על בעל החמור לבד, כי אם על אחד מישראל יכול לקיים מצוה זו, לפדות את החמור ולהתירו לבעליו!

ח. והתוס' שם אינם מסבירים יסודם זו בטעמים. אכן במסכת בבא קמא (סו: ד"ה הוא) מסבירים התוס' יותר ביסוד זה, בהקשר לנידון התוס' שם אם אפשר לפדות כרם רבעי שלא על דעת בעלי, שאחר שהתוס' מסבירים שבאמת היו צריכים דעת בעלים, מקשים המה: "ומיהו קשה דפרק קמא דבכורות (יא) משמע דהפטר פטר חמור של חברו פדיונו פדוי, ואפילו שלא מדעתו, מדבעיה ליה (התם) פדיונו פדוי לפודה או דילמא פדיונו פדוי לבעלים, ואם מדעתו פדיונו פדוי לבעלים!" ולכן יש ראייה משם שאין צריך דעת בעלים בפדיון.

ומתריצים התוס': "וי"ל: 'דפטר חמור לא דמי לכרם רבעי, דכיון דאסור בהנאה, הוי כמו הקדש לענין זה שיכול כל אדם לפדותו, ולא ממש הוי כהקדש, שבהקדש פשיטא לן דפדיונו פדוי לפודה, ובפטר חמור מסקינן דפדיונו לבעלים!"

היינו שהתוס' מסבירים שהיא שפדיון פטר חמור אינו נחשב למצוה דבעלים הוא משום שזה נחשב כ'הקדש' שכל הרוצה לפדות יבוא ויפדה! אך בתכלית

הם סוברים שהמצוה אינה שייכת דייקא לבעלים!

ט. אכן מצינו להרמב"ם בהלכות תרומות (פ"ב ה"ב) הפוסק לגבי איבעית הגמ' בנדרים, שהתורם משלו על של חברו אפילו שלא מדעת חברו, תרומתו תרומה! ומסביר המשנה למלך שם שאע"פ שבמסכת נדרים אכן לא נפשט ספק זה, מכ"מ פסק הרמב"ם שתורמתו תרומה בהסתמך על דברי הגמ' במסכת בכורות שהפודה פטר חמור של חברו, פדיונו פדוי אפילו שלא מדעת חברו, ע"כ גם בתרומה תרומתו תרומה.

ואף שבמסכת נדרים לא הביאה הגמ' מימרא זו לפשות את הספק 'אין זה מן הקושי, שיש לנו הרבה כיצוא בזה בתלמוד, בעיות שלא נפשטו במקומם ונפשטו במקום אחר, וכיצוא בזה בפ"ק דקידושין עלה כ"ג עלה היא דאמרין דאמר רב הונא הני כהני שלוחי דרחמנא ניהו, ואף על גב דבפרק אין בין המודר (נדרים לה): הוי בעיא ולא איפשטא.

מכ"מ אורחיה דתלמודא בכמה דוכתי, דלא נפשט אלא ממשנה או מברייתא, אע"ג דמצי למפשטא מדברי אמוראי! "וכן הוא גם בנידונו.

והוא כתב עוד שם, שאף שחזינן להתוס' שחילקו בין תרומה לפדיון פטר חמור "מכ"מ אפשר דרבינו (הרמב"ם) לא סבירא ליה חילוק זה שכתבו התוס', וסבירא ליה דבעיה דפרק אין בין המודר נפשטה ממירת רב הונא דפ"ק דבכורות!"

והוא כתב שם עוד שלמעשה מצא כדברים האלה אף בדברי הריטב"א למסכת קידושין (גכ). וכן גם מבואר בחידושי הרשב"א שם.

י. כך שנמצא שיש לנו שתי שיטות חלוקות בשני נושאים שונים, האחד, בגדר פדיון פטר חמור למי מצוה זו שייכת. והשני, בשאלה האם האבעיה בנדרים אם צריך דעת בעלים בתרומה נפשטה או לא.

וכן הוא סדר פלוגתתם: התוס' סוברים שפדיון פטר חמור מצוה היא לכל ישראל כהקדש, ולא דווקא לבעלים, בשונה מתרומה. לכן אין לפשות את האיבעיא דנדרים מהגמ' בבכורות והיא איבעיה דלא איפשטא!

ועומתם סוברים הריטב"א והרשב"א וכן הרמב"ם (להבנת המש"ל) לפדיון פטר חמור שייך לבעלים בדווקא, ובכל זאת מצינו בגמ' בכורות שגם אחר יכול לפדותו, הרי לן שלענין פדיון פדיונו פדיון אמרינן שזכות היא לבעלים שאחר יעשונו, והאחר שלוחו של בעל הבית, ולכן נפשטה אבעית הגמ' בכך שיכולים לתרום שלא מדעת בעה"ב!

בקיצער: נחלקו לענין תרומה - אם האיבעיה נפשטה שמוטר לתרום אפילו שלא מדעת בעלים או לא. ולענין הגדרת פטר חמור - אם מצוותה אף לבעלים שייכת או לכל כלל ישראל.

יא. ולכשנעיין יותר ניוכח שבאמת המחלוקת עמוקה היא יותר, ונוגעת היא אף למעשה. בכך שלפי יסוד פלוגתתם נמצא שהם חולקים גם בהא שאמרו בגמ' הפודה פטר חמור של פדיונו פדיונו פדוי, מטעם איזה כוח בהגדרה נעשית פדיונו פדוי.

לפי דעת הראשונים והרמב"ם שמצות פדיון פטר חמור שייכת היא אף לבעלים, מוכריחים אנו לומר שהיא שפדיון חברו פדוי, הוא משום שאמרין שהוא שליחו של בעל הבית מקחו 'זכין לו לאדם שלא בפניו'. אך לדעת התוס' הסוברים שפדיון פטר חמור הוא כהקדש שאין שייך כלל לבעלים, פשוט שהפודה פטר חמור פדיונו פדוי, שהרי המצוה שייכת היא גם לו ולא רק לבעלים.

בקיצער: עוד בפלוגתת הראשונים מאיזה טעם יכול אחר לפדות את החמור, האם מטעם שהמצוה שייכת אף לו, כדעת התוס'. או משום שהוא שליח של בעה"ב כדעת הראשונים והרמב"ם.

יב. ונפקא מינה למעשה היצא מפלוגתא זו, הוא היכא שהבעלים 'צווח' שהוא מתנגד לכך שהחבר יקיים את מצוותו, והוא אינו רוצה שהוא יפדה את פטר החמור, האם גם אז יכול החבר לפדות את החמור, או שמא לא.

אם נאחז כשיטת התוס' שהמצוה שייכת לכולם, יכול בעל החמור לצווח עד אור הבוקר, והחבר ממשיך בשלו, שהרי הרשאתו לפדות את החמור אינו מכוח שליחות הבעלים, אלא הוא מכוח העובדה שהמצוה שייכת היא לו, בדיק כשם שהיא שייכת לבעל החמור, ולכן אין כוח ביד בעל החמור לעכבו! אכן אם ניזיל כשיטת הראשונים והרמב"ם שהמצוה שייכת היא באופן בלעדי לבעל החמור, והאחר הפודה הוא שלוחו של בעל החמור מכוח זכין לו לאדם שלא בפניו. אם כן כשבעל החמור צווח שאין זו זכות בשבילו (שרוצה הוא לקיים את המצוה בעצמו), ודאי שאין בכוח החבר לפדות את החמור כלל.

בקיצער: נפקא מינה בין הראשונים כשבעל החמור צווח אם יכול אחר לפדותו או לא!

[אכן עיין בדברי רבינו המנחת חינוך במקורו במצוה זו (אות י"ב) שדן האם בכל זכות יש כוח לבעלים לצווח. וכן מפנה הוא את הלומד לעיין בדברי מהר"ט אלגזי בסוגיין (אות ז) שמסביר באופן אחר את דברי התוס', ולפיו אין שום מחלוקת. וכן מייצע הוא לעיין גם בדברי המחנה אפרים הלכות זכיה ומתנה (סימן ז', הלכות שליחות, סי' כ"ה) בענין שליחות לפדיון פטר חמור.]

מה נשתנה החמור משאר החיות?

מצות פדיון פטר חמור הוא רק באדם ובהמה טהורה (שהיא אף נאכלת לכל אדם), אך לא בהמה הטמאה, שהבהמה הטמאה היולדת בן זכר, אין בכור זה שייך לכהן, כי אם לבעל הבהמה הטמאה. יוצא מכלל זה הוא החמור, שאף בו יש מצוה מיוחדת הנוגעת לבכור, שחמורה היולדת בן זכר, מחויב בעל החמור לפדותו בשה ולמסור את השה לכהן, ואי ניתר החמור בהנאה לכל דבר. ואם לא פדאו, הרי שמחויב לערוך את החמור מאחוריו, ולא לקיימו.

מה נשתנה חמור משאר חיות טמאות? שאלה זו מובאת במסכת בכורות (ה): ששאלו רבי חנינא את רבי אליעזר בבית מוטה רבה (- בית המדרש הגדול), כך: "מה נשתנו פטרי חמורים מפטרי גמלים וסוסים?"

ומספר רבי חנינא: "אמר לי (ר"א): 'גזירת הכתוב היא. ועוד שסייעו (החמורים) לישראל בשעת יציאתן ממצרים, שאין לך כל אחד ואחד מישראל שלא היו עמו תשעים חמורים לובים טעונים מכספה וזהבה של מצרים!"

ולכן נשתנו החמורים למעלייתא, להיות בכוריהם טעונים פדיון, בשל העזרה שהעניקו לבני ישראל בצאתם ממצרים, שעזרום לצאת עם כספם וזהבם של אנשי מצרים!"

רבינו החינוך אינו מביא את דברי הגמ', אלא כותב שהיא שהחמור נשתנה למעלייתא הוא "כדי שיזכרו היהודים לעולם הנס שעשה להם הקל ביציאת מצרים, שהרג כל בכוריהם, שנמשלו לחמורים, כמו שכתוב!"

היינו שהיא שהחמור הוא המין שנצטוונו לפדות את פטר הרחם בו, בשונה משאר הבהמות הטמאות, הוא משום שהמצרים נמשלו לחמורים, וכמו שאנו רואים בפירוש בספר יחזקאל (כג, יט - כ) שכתוב שם על אנשי מצרים כלשון הזה: "אשר בשר חמורים בשדם". ולכך מכת בכורות שהכה ד' את בכוריהם, נצטוונו ג"כ לפדות את בכורי הזכר של החמורים שמצרים נמשלו להם!"

רש"י בפירושו על המקרא מביא את ב' הטעמים, בתוספת הפסיקא שהיא 'גזירת הכתוב', כך: 'פטר חמור - ולא פטר שאר בהמה טמאה, וגזירת הכתוב היא, לפי שנמשלו בכורי מצרים לחמורים. ועוד, שסייעו את ישראל ביציאתן ממצרים, שאין לך אחד מישראל שלא נטל הרבה חמורים טעונים מכספה וזהבה של מצרים!"

מה שנראה ששילב רש"י בין ב' הטעמים והביא שניהם, ששניהם אמת!"

הערות

- ויש לעיין ולהתבונן טובא בדברי הגמ', שכן אם הטעם הוא משום העזרה שהגישו, למה אמר לו בתחילה שזהו גזירת הכתוב, הרי יש טעם מספיק לדבר! ולהלן נדון בזה שוב.
- ויש לעיין קצת למה אין רבינו נצמד לדברי הגמ' המפורשים, רק מביא טעם אחר. ומצוה ליישב.
- נחזור לעיונו (בהערה 1), שאם יש בו טעם במצוה זו שהיא מיוחדת רק לחמורים, למה השיב רבי אליעזר וראיתי בפירוש על דברי רש"י שהתעמק בנקודה זו, והוא מסביר ש"ל שהפסיקא היא גזירת הכתוב אינה על השאלה 'מה נשתנו החמורים', שכן על כך יש טעם מספיק. אלא על עצם העניין בכללותו. למה רק בהמות טהורות מצוות על מצות קידוש הבכורות (מצוה י"ח) ולא הטמאות, על שאלה זו הכללית השיב לו ר"א שהיא גזירת הכתוב, ועל שאלתו בדבר שוני החמורים מהם, השיב לו את טעמו שסייעו לישראל ביציאתם ממצרים (וראה שצדקו בדרי.)

נשמח לשמוע תגובות, הערות והארות:

054-854-0678 או בדוא"ל: a4146577@gmail.com

כמו"כ ניתן לקבל את הגליון בקביעות ע"י שליחת בקשה לדוא"ל.

גליון החינוך והמנחה יוצא לאור אחת לשבועיים
הגליון הבא יצא אי"ה לקראת פרשת יתרו תש"פ הבעל"ט

חלק מגליון זה נודב לכבוד המעמד המרגש

'סיום מסכת בכורות'

ע"ה הרב נתן (בן רחל) וינגרטן שליט"א

וחברותתו הרב משה ברנד שליט"א

ביום ג' שבט תש"פ

יתן ד' שכשם שגמרא מסכתא זו כן יתחילו ויגמרו עוד מסכתות וספרים אחרים!

(ולפלא שבדיק בגליון של שבוע עד הנוסח כולו בדיי בכורת נדבו המה חלק בו)